

ЕТНОРЕЛІГІЙНА СПІЛЬНОТА В СИСТЕМІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ ТА В УКРАЇНІ

Дослідження пострадянських релігійно-суспільних трансформацій дозволяє з'ясувати напрямки конфесійно-інституційної еволюції, тісно пов'язаної з процесами глобалізації, соціальної диференціації, модернізації, етноконфесійної ідентифікації, відтворення історично тяглої духовної традиції.

Адекватне й ефективне застосування певної методології є передумовою вироблення нових та уточнення раніше одержаних знань, коригування теоретичних положень та подолання суб'єктивізму в аналізі зазначеної проблематики.

Для релігієзнавчих досліджень найбільш прийнятною та евристично плідною є методологія, що ґрунтується на застосуванні принципів та наукових методів, які дають змогу виявити певні історичні закономірності у розвитку духовної сфери.

У дослідженні етноконфесійних процесів, зокрема міжетнічних та етнополітичних конфліктів, метод наукового плюралізму має значні евристичні можливості для з'ясування ролі культурологічних, історичних, політичних чинників як об'єктивних детермінант формування етнічних та національних архетипів. Актуальність звернення до історії становлення та основних теоретичних постулатів зазначеної методології зумовлена і новочасними деформаціями та спекуляціями, що спостерігаються як в Україні, так і в інших посткомуністичних країнах, що використовуються з ідеологічними та політичними цілями.

Процес державного національного будівництва на пострадянському просторі не обов'язково веде до конфліктів, в тому числі на релігійному ґрунті, питання полягає в тому, які чинники необхідні для створення стійкої рівноваги у суспільстві. Феномен етноконфесійного конфлікту сьогодні висвітлюється в рамках ряду теорій. Так, за "Тріадою Брубейкера" посиленню ризику етноконфліктів сприяє сполучення трьох чинників:

- ✓ суспільство, що націоналізується, яке нещодавно здобуло незалежність;
- ✓ проживання на території держав меншин, що бояться стати маргіналізованими;
- ✓ зв'язок меншин даної держави з діаспорою в інших державах.

Теорія "національних прагнень" виходить із того, що Радянський Союз штучно "деформував" національні прагнення, і коли радянська система розпалася, приховані національні рухи вийшли на поверхню політичного процесу (Гумилев Л. От Руси до России. СПб, 1992. –С.256). Прихильники цієї теорії бачать у розпаді СРСР результат національних рухів. Хоча в багатьох випадках було б правомірним розглядати національні рухи скоріше як наслідок розпаду СРСР.

Аналіз сутності змін, які відбуваються в релігійно-інституційних та релігійно-суспільних площинах пострадянського суспільства, слід розглядати, на нашу думку, під кутом зору характерних змін, яких зазнали релігійні інституції на посткомуністичному просторі, через взаємозв'язок релігії і етнополітичних та соціокультурних процесів, адаптації церкви до нових соціально-політичних реалій.

Специфіка сучасної релігійної ситуації на пострадянському просторі буде більш зрозумілою в контексті деяких порівнянь між сусідніми державами – Україною, Росією та Білоруссю. Нагадаємо, що в недалекому минулому в офіційній радянській історіографії, з метою підкреслення тісноти історичних зв'язків, їх часто називали трьома братніми слов'янськими народами.

Згідно останніх соціологічних опитувань, сьогодні частка віруючих у загальній чисельності населення цих країн складає 62,6 % - в Україні, 45,0 % - у Росії, 37,5 % - в Білорусі. Однак, якщо вести мову не про формально декларовану, а про дійсну

релігійність, яка вимірюється показником постійності та регулярності релігійної практики, то в такому випадку Україна та Білорусь набагато випереджають Росію. Якщо в Росії тільки 3,6 % населення щотижня відвідують церкву, то в Україні і Білорусі цей показник складає 14,0% і 11,3 % відповідно. Показникам регулярності відвідування церкви відповідають істотні відмінності в густині релігійної інфраструктури цих трьох країн. В 2007 р. в Російській Федерації на 1 млн. осіб населення припадало в середньому 143 релігійні громади, в порівнянні з 247 - в Білорусі та 435 – в Україні (Религия и общество. Очерки современной религиозной жизни России.- М., 2007. – С. 24,37,52).

В умовах ослаблених офіційних та неформальних зв'язків між республіками колишнього СРСР стрижнем духовного життя виступає Руська православна церква. У всіх трьох країнах православні складають більшість віруючих і, відповідно, соціально-політичний вплив православної церкви є досить значним.

Кордони традиційної “канонічної” території Руської православної церкви знаходяться сьогодні далеко за межами нинішньої Російської Федерації і в основному співпадають з кордонами колишнього СРСР (за винятком Грузії, де з V століття існує Грузинська православна церква).

Насьогодні в складі РПЦ налічується понад 29000 тис. громад (із них 43 % - в Росії, 42 % - в Україні, біля 6 % - в Білорусі), які були поділені на 130 єпархій (із яких 65 знаходились на території Росії, 34 – України, 10 - Білорусі). Крім того, до складу Московського Патріархату входить понад 500 монастирів (в т.ч. 355 - в Росії, 135 – в Україні, 13 – в Білорусі), 67 духовних навчальних закладів різного рівня та профілю (в т.ч. 5 духовних академій, 26 духовних семінарій, 30 духовних училищ, 2 православних університети, 1 православний теологічний інститут), 28 іконописних шкіл. Духовенство РПЦ сьогодні – це 161 єпископ та понад 25000 священників (Там само. – С.52)..

Зазначимо, що у 1990 р. Московський Патріархат надав Українській православній церкві статус широкої автономії. Цей статус допускає незалежність Української православної церкви МП як в питаннях внутрішньоцерковного життя, так і в адміністративній та фінансовій сферах. Але, не зважаючи на це, з моменту здобуття Україною державної незалежності, частина єпископів УПЦ МП неодноразово піднімали питання про надання УПЦ МП автокефалії. Основний аргумент прибічників автокефалії полягав у необхідності позбавити УПЦ іміджу “проросійської”.

Гострі дискусії з цього питання між українськими православними ієрархами та втягнення у внутрішньоцерковний конфлікт різноманітних політичних сил призвели до церковного розколу. Восени 1993 року на території України остаточно сформувалися три православні юрисдикції – Українська православна церква Московського Патріархату, Українська православна церква Київського патріархату та Українська автокефальна православна церква. Відносини між ними мають сьогодні досить складний характер.

Кардинальне питання українського православ'я – здобуття Церквою повної канонічної незалежності. Для ієрархів Української православної церкви Московського Патріархату, автокефалія можлива лише у суворо визначений церковно-канонічним правом спосіб: вона повинна бути проголошеною Помісним Собором і визнана Повнотою Православ'я.

Священноначаллям двох православних церков – Української православної церкви Київського Патріархату та Української автокефальної православної церкви, - самочинне проголошення автокефалії вважається самодостатнім, оскільки опирається на волевиявлення віруючих. При цьому прихильники автокефалії посилаються на складнощі здобуття автокефалії більшістю помісних церков у недалекому минулому і вирішальну роль у цьому процесі політичного чинника, сумнівні, з канонічної точки зору, обставини перепідпорядкування у XVII ст. Київської митрополії з-під юрисдикції Константинопольського Патріархату – Московському, а також на деякі відмінності у погляді на “українське питання” між Москвою і Константинополем. Досі позиція Вселенського патріарха майже повністю співпадала з Московською. Її суть зводилася до

того, що: а) єдиний канонічний глава Української православної церкви Московського Патріархату – митрополит Володимир (Сабодан); б) позбавлення сану митрополита Філарета (Денисенко) – здійснене у відповідності до канонічного права; в) автокефалія Української православної церкви Московського Патріархату, можлива лише після об'єднання православних України і згоди Московського Патріархату. Це пояснюється тим, що в умовах відсутності єдності православ'я, Константинополь вагається піти на радикальні кроки щодо України, не ризикуючи втратити імідж центру злагоди в православ'ї.

Водночас серйозні відмінності у поглядах на проблему автокефалії існують і всередині ієрархії кожної з православних церков. Діапазон відмінностей у поглядах єпископату Української православної церкви Московського Патріархату – від повного заперечення необхідності автокефалії до вимог активних дій із застосуванням всіх можливих засобів впливу на Московський Патріархат, де найближча мета – досягнення повноцінної автономії. Відмінності в усвідомленні наявних реалій існують і між ієрархами церков, що проголосили свою автокефалію – Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква – від визнання необхідності приєднатися до Української православної церкви Московського Патріархату, як єдиної православної церкви, що визнається православною спільнотою і католицькою церквою, до категоричного заперечення самої можливості одержати автокефалію з рук Московського патріарха.

Таким чином, проблема українського православ'я постає як опосередковане, але цілком реальне відображення загальноукраїнської політичної та соціокультурної ситуації, стану національної самосвідомості, глибини регіональних відмінностей тощо. Для православного середовища заходу України самочинне проголошення автокефалії стало єдиною реальною відповіддю стосовно чіткої ідентифікації з боку національно-політичного руху, а також – на виклик бурхливої розбудови Української греко-католицької церкви. Для центру ідея автокефалії могла б виявитися привабливою за умови послідовної і гнучкої політики, але виявилася знеціненою внаслідок форсованих спроб її втілення. Нарешті, для південно- і східно-української ментальності, в якій далеко не завжди диференціюється “російське” і “українське” – ця ідея виявляється, значною мірою, неприйнятною. При цьому треба враховувати консерватизм церковної свідомості, політизованість релігійного життя і граничну незацікавленість Московського патріархату в унезалеженні православних в Україні.

Московський Патріархат в осяжній перспективі не надасть автокефалії УПЦ МП, тримаючи її об'єктом єкуменічних переговорів і предметом дипломатичного торгу. Тільки набуття автокефалії однією із церков здатне об'єднати православних України. Саме такою церквою може бути Українська православна церква Московського Патріархату. У разі надання їй автокефалії до УПЦ МП можуть приєднатися й інші церкви. Така ситуація ініціює і відповідний процес з боку православних громад України. Не виключено, що внаслідок цього виникнуть єпархії Руської православної церкви, але вони не будуть справляти помітного впливу на релігійну ситуацію в державі.

Розв'язання суперечностей, що накопичилися у відносинах між православними церквами, можливе лише за умови ведення ними інтенсивного переговорного процесу. Держава могла б виступити як в ролі організатора таких переговорів, так і в ролі гаранта виконання досягнутих зацікавленими сторонами домовленостей.

Найбільш прийнятною формою спілкування могла б стати Всеукраїнська Рада Церков, у рамках діяльності якої може бути напрацьована модель об'єднання православних та механізм цього процесу і яка разом з державними органами здійснюватиме контроль за ходом реалізації міжцерковних домовленостей.

Для вирішення проблеми замирення Українських церков, потрібно задіяти різні способи та інструменти, але найперше необхідно визначити коло питань, стосовно вирішення яких позиції церков достатньо зближені.

Не менш важливим видається сприяння з боку державних структур в активізації міжцерковних контактів. Утвердження цього діалогу дав би можливість розв'язати всі спірні питання в площині богословських дискусій і цивілізованого їх вирішення на рівні легітимного консультативного органу, а саме: а) питання канонічної автокефалії; б) питання християнського екуменізму; в) мова богослужіння тощо. Перелік поданих проблем, сформований на основі аналізу сучасного стану православного середовища, і передбачає можливу деактуалізацію включених питань і розгляд нових проблем, які можуть виникнути.

Необхідно пам'ятати і про такий важливий фактор як налагодження прямих контактів із світовими релігійними центрами – Римом, Константинополем, Москвою, Помісними Православними церквами. Варто більш ефективно враховувати релігійні чинники у сфері міжнародного співробітництва і захисту інтересів держави.

Вочевидь, що розпад СРСР справив подвійний вплив на формування пострадянського конфесійного простору. З одного боку, чітко проявились та стали наявними ті специфічні риси та особливості релігійного життя в кожній із колишніх союзних республік, які існували і за радянських часів, але були тоді слабко виражені. Як приклад, можна привести стрімке відродження Греко-Католицької Церкви в Західній Україні, яка була заборонена з 1946 р. та існувала у глибокому підпіллі до 1989 р.; легалізація активного релігійного життя в Білорусі. З іншого боку, нові політичні реалії та специфіка внутрішньої ситуації стали передумовами принципово нових тенденцій та явищ у сфері релігійного життя кожної із пострадянських держав, а також змін на їх конфесійній карті.

Прикладом цього є відродження Греко-Католицької Церкви в Білорусі (після понад 150-річного періоду припинення її діяльності на території нинішньої Республіки Білорусь) групою інтелектуалів; розкол у православному середовищі України; все більш помітна присутність ісламу та швидко зростаючий соціально-політичний вплив мусульманських організацій в Криму після повернення туди у 1989-93 рр. понад 250 тис. кримських татар, депортованих після II-ої світової війни в Середню Азію і Казахстан, та ін.

Розпад СРСР визначив принципово нове положення Московського Патріархату на світовій релігійній мапі. Якщо по відношенню до Російської імперії та, в меншій мірі, в часи Радянського Союзу Руську православну церкву можна було вважати “національно-державною”, то після грудня 1991 р. РПЦ стала впливовим міждержавним суспільним інститутом.

Сьогодні 55 із 130 єпархій Московського патріархату й біля половини парафій знаходяться поза межами Росії в нових незалежних державах – колишніх республіках СРСР. Крім того, 10 єпархій (понад 250 парафій), а також чисельні офіційні представництва РПЦ діють в “далекому зарубіжжі” – за межами колишнього Радянського Союзу (Див.: Диа-Логос. Религия и общество 1997. Альманах. – М.. 1997. – 336)..

Нові геополітичні реалії визначили суттєві зміни в адміністративно-територіальному устрої РПЦ. Залишаючись під канонічною юрисдикцією Московського Патріархату, парафії та єпархії, які розташовані в пострадянських державах, набули різного церковно-правового статусу, який відображає різну ступінь їх самостійності і незалежності від РПЦ. При визначенні цього статусу вирішальними були три обставини:

- ✓ внутрішньополітична ситуація в кожній із нових незалежних держав;
- ✓ особливості їх зовнішньополітичних орієнтацій і тих відносин, які склались між пострадянськими політичними елітами та Москвою;
- ✓ різний рівень соціально-політичного впливу православної церкви в тій чи іншій республіці колишнього СРСР.

Так, після України, в 1992 р., статус “автономних” (тобто практично незалежних від Московського Патріархату в питаннях внутрішньоцерковного життя) отримали православні церкви в Молдові, Латвії та Естонії. Ця група об'єднує ті пострадянські держави, де, з одного боку, традиційним є значний суспільний вплив та авторитет

православної церкви (за винятком Естонії), а з другого боку – політичним керівництвом саме цих держав (особливо на початку 90-х рр.м.ст.) проводилась максимально дистанційована від Москви політика. Після розпаду СРСР надання максимальної автономії було, по суті, єдиною можливістю зберегти православні парафії та єпархії в Україні, Молдові, Латвії та Естонії під юрисдикцією Московського Патріархату.

Проте тільки в Латвії православ'я вдалося вивести із процесу політичної боротьби. Всім іншим новоствореним автономним православним церквам не вдалось уникнути внутрішніх розколів та конфліктів, які базувались на прагненні частини духовенства повністю розірвати відносини з Москвою, що, до того ж, часто підтримувалося і світською владою.

В Естонії, у 1993-1995 рр. більша частина православних священників (які були, в основному, етнічними естонцями) відмовились від канонічного підпорядкування РПЦ і заявили про перехід в підпорядкування Константинопольського Патріархату. Специфіка ситуації в Естонії полягала в тому, що на відміну від численних естонців-священників, переважна більшість простих віруючих – це етнічні росіяни. Незважаючи на це, вже у 1993 р. Верховний суд Естонської Республіки закріпив право юридичної особи за новоствореною Естонською Апостольською православною церквою у складі Константинопольського патріархату. Ситуація особливо загострилася після заяви Вселенського патріарха Варфоломія I (20.02.1996 р.) про прийняття під свою юрисдикцію всіх православних парафій на території Естонії. Протиріччя між Московським та Константинопольським Патріархатами призвели у лютому-березні 1996 р. до призупинення міжцерковних відносин між ними. В кінці 1996 р. було прийняте компромісне рішення про “розділення” православних парафій в Естонії між Московським Патріархатом і Константинополем. В результаті цього сьогодні на території Естонської республіки діють дві православні церкви з майже однаковими назвами: “Естонська Апостольська Православна Церква” у складі Московського патріархату та “Православна автономна апостольська церква Естонії” (вона ж – “Автономна Православна Церква Естонії”) Константинопольської юрисдикції, яку очолює митрополит Стефан (Хараламбідіс).

Незважаючи на це, проблема православ'я в Естонії на сьогодні ще не вирішена. Після досягнення домовленостей між ієрархами РПЦ та Константинополя, залишилося невирішеним головне питання: який із двох церков належить право власності на церковне майно. За рішенням естонського уряду правонаступником всього майна є новоутворена і зареєстрована в органах юстиції “Православна автономна апостольська церква Естонії” у складі Константинопольського Патріархату. В цьому відношенні світська влада Естонії не визнає двостороннє рішення Московського і Константинопольського патріархатів, яке було прийняте в листопаді 1998 р.: визнати наступництво щодо церковної власності за кожною православною парафією окремо і, відповідно, поділити культові будівлі згідно до волі парафіян.

В Молдові, у 1992 р. декілька десятків парафій на чолі з колишнім єпископом РПЦ Петром (Педурару) увійшли до складу Бессарабської митрополії і заявили про своє приєднання до Румунської православної церкви. Церковна криза на території Молдови призвела до розриву відносин між Московським та Румунським Патріархатами. Зазначимо, що політична еліта Республіки Молдова орієнтується більшою мірою на Росію, а прорумунське лобі, яке підтримує Бессарабську митрополію – не чисельне. Не дивлячись на це, переговори, які з 1997 р. ведуться між Московським та Бухарестським патріархатами так і не дали відповіді на питання про подальшу долю та статус Бессарабської митрополії (за різними оцінками до її складу сьогодні входить від 20 до 90 парафій, в порівнянні з 997 парафіями у складі Православної церкви в Молдові).

Пострадянська Молдова являє собою наочний приклад того, як політичні конфлікти, які взагалі не мають “релігійного забарвлення”, можуть продукувати міжконфесійний конфлікт. Після проголошення фактичного відокремлення від Республіки Молдова так і не

визнаної світовою спільнотою Придністровської Молдовської Республіки, Православна церква в Молдові у 1995 р. виділила із свого складу окрему Дубосарську епархію, яка об'єднує парафії, розташовані на лівому березі р. Дністер, тобто на території Придністровської Молдовської Республіки (Диа-Логос. Религия и общество 1997. – С. 338).

Вочевидь, що недовершеність релігійно-інституційного комплексу, формування громадянського суспільства в посткомуністичних країнах визначила особливу позицію держави стосовно релігійного життя. Слід також враховувати, що на суспільні відносини, які пов'язані із ставленням до релігії, здійснюють вплив не лише закони чи діяльність органів державної влади. Найчастіше конституційно-правові норми лише узагальнюють і узаконюють історичні традиції, світоглядні та ідеологічні позиції і погляди на релігійно-церковне життя, вироблені домінуючими у суспільстві політичними та соціальними силами. Однак специфіка сучасного стану пострадянського суспільства, а також завдання з демократизації громадського життя і побудови правової держави обумовлюють пріоритет тих підходів до реалізації свободи світогляду, які пройшли випробування суспільно-історичною практикою людства, стали критеріями прогресивності розвитку народів і держав та ознаками їхньої здатності до міжнародної інтеграції.

Пострадянський простір характеризується поліетноконфесійним складом населення, в якому поруч з найчисельнішою нацією існують національні меншини. Члени етнічних утворень дотримуються переважно різних релігійних поглядів, сповідують різні культурні традиції. У цьому сенсі можна говорити, що сучасний процес етнізації виконує не тільки мобілізаційну, а й диверсифікаційну функцію, тобто функцію роз'єднання суспільства. Мобілізація за етнічною ознакою не потребує усвідомлення спільності інтересів і дає можливість об'єднувати різні соціальні прошарки навіть за різноманітності їхніх політичних і духовних інтересів. Найбільшого мобілізаційного ефекту етнічний чинник набуває тоді, коли збігається з усвідомленням спільності політичних і національних інтересів. У таких ситуаціях конфлікт набуває суто етнічного забарвлення. Етнічний чинник відіграє особливу роль у виникненні внутрішніх суперечностей у поліетнічних, поліконфесійних державах.

Механізм етнічної мобілізації побудований на перебільшенні значення етнічного в суспільстві та протиставленні інтересів етносів. У такому разі ідеологи радикального націоналізму виступають за вирішення соціальних проблем одного етносу за рахунок утискування прав іншого етносу.

Активність відповідних громадських організацій, етнічний радикалізм, етносепаратизм, міжконфесійні конфлікти самі по собі – це лише соціальний феномен. Деструктивність не притаманна етносу споконвічно. Деструктивний потенціал не є атрибутом етнічності. Феномен етнічної деструктивності – це феномен історичний, що виникає на певному етапі історичного процесу. Виявляється, що абсолютна більшість проблем сучасного суспільства в етносфері безпосередньо пов'язані з націобудівництвом. У ході його виникає конфлікт ідентичностей. Очевидно, що у ситуації такого конфлікту люди фактично стають маргіналами, опинившись у проміжному стані між належністю до свого етносу і належністю до нації, що будується. Індивіди змушені вибирати між двома ідентичностями, що нерідко може призвести до агресії, радикалізму в рішеннях. Активізується своєрідний механізм етнічного самозбереження, різко зростає рівень етнічної свідомості. Процеси деетнізації та акультурації, що розгортаються в процесі національного відродження, неминуче зіштовхуються в могутньою протидією. Так, в ході цієї колізії відбувається нагромадження потенціалу етнічної деструктивності. Крім того, завжди знаходяться лідери, що політично організують стихійний процес та використовують деструктивний потенціал в своїх цілях. Конфлікт ідентичності створює ситуацію, коли гіпертрофована етнічність нацменшин політизується і мобілізується політиками у власних інтересах. В етнічності виникає політична функція, етнос виходить в політичну площину суб'єктом політики. Розв'язання цієї кардинальної проблеми вимагає

проведення зваженої, толерантної, демократичної політики в гуманітарних та інших сферах з метою збереження територіальної цілісності, консолідації всіх етносів, утвердження соціально-політичної стабільності.

Ця стабільність неможлива без врахування міжконфесійного і міжетнічного факторів, що тісно пов'язана із станом економіки, змістом і характером діяльності владних структур в реформуванні суспільства. Міжконфесійні проблеми, взаємовідносини національних меншин, стосунки з титульною нацією мають свої особливості, пов'язані з регіональними відмінностями, етносоціальними та політичними аспектами.

У характеристиці етнополітичної ситуації слід особливо виділити соціально-економічні фактори (рівень етнічних утворень, їх матеріальне становище, характер економічних відносин), соціологічні (сумісність життєвих норм різних етнічних меншин та груп, соціальна орієнтація), політичні (співвідношення етнічних правил співжиття із захистом прав людини, сутність політичної діяльності та управління), міжцерковні (співвідношення сил у регіоні, зацікавленість третіх держав, використання ситуативних чинників).

Соціально-політична стабільність Української держави зумовлюється змістом та спрямованістю таких визначальних процесів як національне відродження та соціальна активність релігійних організацій. Хоча вони не ідентичні, мають певні відмінності, проте взаємопов'язані й розвиваються разом. Ці процеси проявляються у зростанні національної і політичної самосвідомості, у поглибленні внутрішньоетнічної інтеграції й релігійної мобілізації, утвердженні духовної культури. Релігійний ренесанс, як цілеспрямований і систематичний процес, утверджує національні і духовні традиції, культуру, мову, активізує національну спільноту. Цивілізоване співробітництво релігійних організацій безумовно сприяє стабілізації соціально-політичної ситуації, оскільки спрямоване на захист їхніх прав, на пошук взаємоприйнятних форм і методів розв'язання соціальних, економічних, релігійних та культурних проблем. Досягнення цієї мети можливе за умови міжнаціональної злагоди, водночас поглиблюється сам процес інтеграції релігійних інституцій в суспільство.

Костянтин НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ (Херсон)

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ ЯК ОСНОВА ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

В духовному житті сучасної України поки що не подолані негативні тенденції, які особливо виразно виявляються в напруженості міжконфесійних відносин, що доходять у своїх крайніх виявах до антагоністичних конфліктів і навіть неприхованої ненависті у стосунках між представниками конкуруючих церков і релігій. В свою чергу кризові явища у духовному житті негативно впливають на усі сфери суспільного буття, а передусім на процеси націє- та державотворення. І це не випадково, адже йдеться про розколотість українського національного духу за релігійною ознакою, хоча сам цей дух є визначальним чинником гармонізації міжконфесійних відносин: «Релігія шукає в нації своє буття, нація шукає його в релігії» [Колодний А.М., Филипівич Л.О. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів, 1996. – С. 6].

Ситуація виглядає як парадоксальна з огляду на те, що однією із найважливіших функцій релігії є консолідація спільноти віруючих людей, натомість є очевидною дезінтеграція національного духу саме через не вщухаючі протягом тривалого часу міжконфесійні конфлікти. Як наслідок цієї дезінтеграції – фрагментація української нації